

<https://doi.org/10.69495/2024.8.9>

QURBANOV İLQAR RAFİQ OĞLU
Bakı Biznes Universiteti
Bakı şəhəri, H. Zərdabi küçəsi, 88a, AZ1122
ilgargurbanov14@yahoo.com

AZƏRBAYCANDA DAVAMLİ İNKİŞAFIN TƏMİN EDİLMƏSİNİN VƏZİYYƏTİ

Xülasə

Son zamanlar böhranlar yaşayan qeyri-sabit müasir qloballaşan dünyada cəmiyyətin sosial, iqtisadi və ekoloji maraqları arasında tarazlığın təmin edilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Dünya əhalisinin artması, texnoloji tərəqqi və bu irəliləyişlər sayəsində artan sənayeləşmə təbiətdəki qıt resursların görünməmiş dərəcədə azalmasına səbəb olur. Dünyada kapitalist anlayışının hökmranlığı ilə nəticələrindən asılı olmayaraq istənilən halda kapitalın toplanmasına üstünlük verilmişdir. Bir tərəfdən ətraf mühitin pozulması, digər tərəfdən də sosial bərabərsizliklər iqtisadi inkişafa əsaslanan anlayışın şübhə altına alınmasına səbəb olub. Cəmiyyətin qarşısında duran ən mühüm iqtisadi problem olan davamlı inkişaf müasir bəşəriyyətin paradıqmalarından biridir. Davamlı inkişaf gələcək nəsillərin məsuliyyətini indiki nəslin üzərinə qoyan bir anlayışdır. Bu inkişaf modelində iqtisadi inkişaf ilə yanaşı, fərdlərin sosial qazanc və inkişafa nail olması, təbiəti və təbii sərvətləri qorumaq da zəruridir. Bu nöqteyi-nəzərdən demək olar ki, davamlı inkişaf əsasən üç ölçüdə ibarətdir: iqtisadi, ekoloji və sosial. Məqalədə dayanıqlı inkişafın necə başa düşülə və həyata keçirilə biləcəyinə dair nəzəriyyələrdə öz əksini tapmışdır.. Apardığı uğurlu iqtisadi siyasət nəticəsində Azərbaycan yüksək iqtisadi artım temp-lərinə nail olub ki, bu da müəyyən illərdə həm postsovet məkanında, həm də bütün dünyada digər ölkələri üstələyib. Azərbaycan Respublikasının bütün regionlarının davamlı inkişafın əsas amillərinin təhlilinə əsasən ekoloji və iqtisadi idarəetmənin həyata keçirilməsindən asılıdır. Uzunmüddətli çiçəklənməyə nail olmaq üçün Azərbaycanın davamlı inkişafı ölkədən iqtisadi, sosial və ekoloji sahədə bir sıra problemlərin həllini tələb edəcəkdir. Məqalədə davamlı inkişafın əldə olunması üçün vacib olan strateji məsələlər şərh mövzusu olmuşdur.

Açar sözlər: davamlı inkişaf, strateji amillər, sosial-iqtisadi inkişaf

Giriş

Bildiyimiz kimi bəşər sivilizasiyasının davamlı inkişafı Yer kürəsinin təbii ehtiyatlarının tükənməsi, əhalinin sürətli artımı, rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın və qloballaşmanın bəzi neqativ nəticələri nəticəsində kəsişmə nöqtəsinə gəlib çatmışdır. Nəticədə, bütün dünyada siyasətçilər, tədqiqatçılar və icmalar dominant insan

davranış nümunələrinin dəyişdirilməsi və davamlı inkişaf konsepsiyasının qəbul edilməsi zərurəti barədə xəbərdarlıq edirlər [7. p. 695). Davamlı inkişafla bağlı müzakirələr akademik dünyadan, sonra isə nəzəriyyələrin daha geniş dünya ictimaiyyətinə yayılmasından qaynaqlanır. Davamlı inkişafı müəyyən etmək üçün bir çox cəhdlər edilmişdir. Ən çox yayılmış olanı, 'dayanıqlı' sözünün 'iqtisadi' mənasını verdiyini güman edilməkdədir. Davamlı inkişaf məqsədlərinə nail olmaq üçün ən mühüm amil sənaye tullantılarının təkrar emalı və təkrar istifadəsidir. Bundan başqa günəş və külək enerjisi kimi bərpa olunan enerji mənbələrindən daha çox istifadə etməklə enerjinin daha yaşllaşmasına ehtiyac olduğu fərziyyəsi irəli sürülüb [8 p.1285].

Davamlı inkişaf Brundtland [15, , s.24] tərəfindən “gələcək nəsillərin öz ehtiyaclarını ödəmək qabiliyyətinə xələl gətirmədən indiki dövrün ehtiyaclarına cavab verən inkişaf” kimi müəyyən etmişdir. Belə bir baxışın əsasında nəsillər arası bərabərlik anlayışı dayanır ki, gələcək nəsillər də ən azı indiki nəsillə eyni rifah səviyyəsinə malik olsunlar. Waas və başqaları üçün(2014), davamlı inkişaf, cəmiyyətlərlə ayrılmaz şəkildə əlaqəli olan dinamik ekoloji kontekstdə başa düşülən, cari və gələcək inkişafın qiymətləndirilməsinə əsaslanan qərar qəbul etmə qaydalarına malik sosial quruluş olduğunu bəyan etmişdir[13.p. 210].

Biasi və başqaları (2019) davamlı inkişafı qiymətləndirmək üçün kapitalın dəyişməsinə izləmək və qiymətləndirmək ehtiyacını irəli sürmüşdü. Bu nöqtəyə nəzərdən, ən mühüm problemlərdən biri davamlılıqla bağlı olan müxtəlif hərəkətlərin və proseslərin qiymətləndirilməsidir[5.p.107].Davamlı inkişafın irəliləyişində konseptual və əməliyyat problemləri qalmaqdadır və bunlar qiymətləndirmə modelləri və metodologiyalarında irəliləyişlər vasitəsilə həll olunacaq [10.p.254].

Dayanıqlı inkişafın qiymətləndirilməsi kontekstində göstəricilərin seçilməsi və istifadəsi dəqiq müəyyən edilmiş analitik kontekst və meyarlar tələb edir, əks halda təhlil müxtəlif sektorlar üzrə mövcud göstəricilərin geniş spektri ilə pozula bilər. Davamlı inkişaf üçün göstərici sistemləri geniş amplituda və səbəb-nəticə əlaqələri haqqında məlumat vermək qabiliyyətinin aşağı olması səbəbindən tənqid edilmişdir [9. p.425]. Kajikawa (2008) qeyd edir ki, davamlılıq göstəricilərinin seçilməsi və ölçülməsi sosial-ekoloji tədqiqatlarda əlavə tədqiqat tələb edən əsas məsələlərdən biridir.

Davamlı inkişafın vəziyyəti və strateji amillər

Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin sabitliyini təmin etmək üçün ilk növbədə ölkə iqtisadiyyatında formalaşan tələblər sistemini müəyyən etmək, əsas prioritet istiqamətləri dəqiqləşdirmək və onlardan perspektiv inkişafın əsası kimi istifadə üçün iqtisadi həmçinin maliyyə böhranlarının qarşısını almaq lazımdır. İqtisadi inkişaf modelinin həm kəmiyyət, həm də keyfiyyət aspektləri cəmiyyətin ümumi təklifi və resursları nəzərə alınmaqla tələbin ölkənin resursları ilə müqayisəsi yolu ilə insan kapitalının inkişafı ilə uzlaşdırılmalı və tamamlanmalıdır[1]. İqtisadi inkişaf modelinin bu cəhəti xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və onun əsas prinsiplərindən

biri də bunu ölkə əhalisinin həyat səviyyəsinin davamlı olaraq yaxşılaşdırılmasında və iş yerlərinin təminatında əks etdirməkdən ibarətdir. İqtisadi inkişaf modelinin modernləşdirilməsi kontekstində dövlətin iqtisadi siyasəti vasitəsilə iqtisadiyyatın davamlı inkişafına dövlətin müdaxiləsinin artırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir [2, s.148].

Azərbaycan Prezidentinin Sərəncamı 29 noyabr 2011-ci il tarixli “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” konsepsiyasının hazırlanması prinsiplərinin həyata keçirilməsi davamlı inkişafın hazırkı mərhələsinin başlanğıcı olmuşdur[2, s.152]. O, iqtisadi, sosial və ekoloji komponentlərin kompleks birləşməsini özündə birləşdirir və Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişaf prinsiplərinə uyğun inkişafını təmin edir. Hazırda ölkədə sosial və ekoloji məsələlər üzrə 60-dan çox dövlət proqramının icrası prosesi gedir. Azərbaycan həm bütövlükdə iqtisadiyyat, həm də ayrı-ayrı sektorlar üçün inkişaf, davamlı inkişaf və ətraf mühitin mühafizəsi sahələrində hərtərəfli strategiyalar hazırlayır. “Azərbaycan-2020: Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası yaşıl iqtisadiyyatın, dayanıqlı istehlak və istehsal siyasətinin həyata keçirilməsi üzrə əsas vəzifələri müəyyən edir. O, həmçinin tədqiqat potensialını, innovasiyaları təşviq etmək, nəqliyyatı, xüsusən də tranzit və logistika nəqliyyatını təkmilləşdirmək və balanslaşdırılmış regional inkişafı təmin etmək məqsədi daşıyır[14].

“Azərbaycan 2030: Sosial-iqtisadi inkişafın Milli Prioritetləri”nə uyğun olaraq “2021-2025-ci illər üzrə Sosial-İqtisadi İnkişaf Strategiyası” milli prioritetlərə əsaslanan beş əsas istiqamət üzrə islahatların, layihə və tədbirlərin həyata keçirilməsi vəziyyəti nəzərdə tutulur: 1) davamlı, artan və inkişaf edən rəqabət iqtisadiyyatı; 2) dinamik, inklüziv və sosial ədalətli cəmiyyət; 3) rəqabət qabiliyyətli insan kapitalı və müasir innovasiyalar üçün məkan; 4) azad edilmiş ərazilərə böyük qayıdış; 5) təmiz ətraf mühit və “yaşıl inkişaf” ölkəsi.

Son bir neçə ildə hökumətin prinsipial mövqeyi sayəsində bir çox işlər həyata keçirilməklə, dövlət və dövlət planları təsdiq edilmiş, ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində qanunlar qəbul edilərək hökumətin qərarları təkmilləşdirilmişdir.

Bu kontekstdə “davamlılıq” termini regional siyasi və iqtisadi inkişafın idarə edilməsində dövlət orqanlarının qarşıya qoyduğu məqsəd və vəzifələri və onların həyata keçirilmə yollarını təsvir etmək üçün istifadə edilə bilər[6. p. 213]. Dövlətin davamlı siyasəti müəyyən edilərkən konkret regionun spesifik xüsusiyyətləri ilə yanaşı, regional səviyyədə həyata keçirilən iqtisadi islahatların əsas istiqamətləri, sosial və istehsalat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi, ətraf mühitin səmərəli idarə edilməsi problemləri də nəzərə alınmalıdır. Davamlı inkişafın əldə olunması üçün əsas strateji amillər aşağıda cədvəldə qeyd olmuşdur.

Cədvəl 1. Azərbaycanca davamlı inkişafın əldə olunması üçün əsas strateji amillər

İqtisadiyyatın şaxələndirilməsi	Turizm, kənd təsərrüfatı, texnologiya və istehsal daxil olmaqla, neftdən başqa digər sektorlara investisiyalar vasitəsilə iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi davamlı inkişafı təmin edəcək. Bu, dəyişkən neft qiymətlərindən asılılığı azaltmaqla daha davamlı iqtisadi artım yaradacaq.
Sosial İnkişaf	Sosial tərəqqi və bərabərlik davamlı inkişafın bir hissəsidir. Azərbaycan bütün vətəndaşlarının təhsil, səhiyyə və sosial xidmətlərə çıxış imkanlarının yaxşılaşdırılmasına kömək etməkdədir. Sosial sabitlik və insan inkişafı yoxsulluğun, bərabərsizliyin və işsizliyin azaldılması səyləri ilə dəstəklənir.
İnfrastrukturun inkişafı	Davamlı inkişaf üçün infrastrukturuna investisiya vacibdir. Azərbaycan öz diqqətini nəqliyyat, enerji və şəhər infrastrukturunu daha səmərəli, əlçatan və yaşana bilən etmək üçün modernləşdirməyə yönəlməkdədir.
Beynəlxalq əməkdaşlıq	Dayanıqlı inkişaf üçün çox vaxt sərhədyanı əməkdaşlıq lazımdır. Azərbaycan ətraf mühit, iqlim dəyişikliyi və iqtisadi inkişaf da daxil olmaqla ortaq problemlərin həllində beynəlxalq təşəbbüslərdə və tərəfdaşlıqlarda fəal iştirak edir.

Dövlət Proqramı çərçivəsində regionların sosial-iqtisadi inkişafı Azərbaycan Respublikasının davamlı inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsidir. Hökumətin əsas məqsədi neft sənayesindən əldə edilən gəlirlər hesabına ölkənin qeyri-neft sektoruna böyük investisiyalar yatırmaq və bununla da davamlı regional inkişafı

təmin etməkdir[4 s.210]. Bu baxımdan yuxarıda qeyd olunan amillər davamlı inkişafın təmin edilməsi məqsədi daşdığından ölkə üçün çox vacibdir. Yuxarıda qeyd olunanlar dövlət qeyri-neft sənayesinin davamlı inkişafının artırılmasına, sosial təminat infrastrukturunun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə və biznes mühitinin yaxşılaşdırılmasına kömək etməkdədir.

Nəticə

Hazırda davamlı inkişaf üçün göstərici sistemləri üzrə ədəbiyyat genişdir və belə bir sosial-ekoloji paradigma ilə bağlı nəzəri müzakirələrin və siyasət təkliflərinin gedişatını izləyir. Bununla belə, əlaqədar qiymətləndirmə vasitələrinin müxtəlif ərazi və tematik kontekstlərdə tətbiqi bu artan tədqiqatlar toplusu qədər inkişaf etmiş kimi görünür. Müxtəlif mövcud vasitələrin real potensialı və faydalılığı baxımından bu, bizi dönüş nöqtəsinə gətirir. Davamlı inkişaf investisiyalarının, maddi, maliyyə və əmək resurslarından istifadənin, strateji və institusional dəyişikliklərin, əhalinin artan tələbatının ödənilməsi üçün genişləndirilmiş təkrar istehsalın vacibliyini nəzərə alaraq, Azərbaycanda kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində dövlətin rolunun vacibliyini vurğulamaq lazımdır.

Ölkə ərazisinin davamlı və rəqabətədavamlı iqtisadi inkişafı uzun müddət ərzində sistemli şəkildə davam etdirilir. Aparılan davamlı iqtisadi islahatlar və iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi siyasəti nəticəsində qeyri-neft sektorunun inkişafı təmin edilib, mühüm nailiyyətlər əldə edilib. İqtisadiyyatın neftdən asılılığının azaldılmasına və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafına əsaslanan rəqabətqabiliyyətli milli iqtisadiyyata çevrilməsinə yönəlmiş bu siyasətin davam etdirilməsi üçün biznes və investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması əsas strateji vəzifələrdən biridir.

Elmi-texniki tərəqqinin sürətləndirilməsi və perspektivli sənaye sahələrinin inkişafı iqtisadi inkişaf modelinin müasirləşdirilməsi tempini də müəyyən edəcəkdir. Qeyri-neft sənayesinin gələcək inkişafı ölkənin sosial-iqtisadi inkişafının əsas şərtidir.

Ədəbiyyat

1. Əyyubov V.S., Tagiyev A.M. Milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti, Mingəçevir, 2014, 350 s.
2. Hacıyev A.N., dos., Əyyubov V.S., Cəfərova E.H. Mingəçevir Dövlət Universiteti, "Davamlı inkişafın milli modeli və strategiyası" Respublika elmi konfransının materialları, Mingəçevir, 2015, 369 səh.
3. Mahmudov M., Mahmudova S. Regionların sosial-iqtisadi inkişafının tənzimlənməsi. Dərslər. Bakı "İqtisad Universiteti" nəşriyyatı. 2011, 370 səh
4. Rzayev İ.M. Azərbaycan Respublikasında regionların davamlı sosial-iqtisadi inkişafı: mövcud vəziyyət və gələcək perspektivlər. Monoqrafiya. Bakı: Elm, 2010, 468 səh.

5. Biasi, P., Ferrinia, S., Borghesi, S., Rocchi, B., Di Matteo, M., 2019. Enriching the Italian Genuine Saving with water and soil depletion: national trends and regional differences. *Ecol. Indicat.*
<https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2019.105573>
6. Imran Z.T. Vlojenie investicii v otrasli xozyaystva [Investments in the sectors of the economy]. *Geografiya Azerbaydjanskoy Respubliki, II tom. Ekonomiceskaya, socialnaya i politiceskaya geografiya* [Geography of Azerbaijan Republic. Volume 2. Economic, social and political geography]. Baku, Europe Publ., 2015, pp. 213-222. (In Azerbaijan)
7. Liu, H., Leng, S., He, C., Peng, J., Piao, S., Wang, X. (2019). China's road towards sustainable development: Geography bridges science and solution. *Progress in Physical Geography: Earth and Environment*, 43(5), 694-706.
8. Malekpour, S., Brown, R. R., de Haan, F. J. (2017). Disruptions in strategic infrastructure planning – What do they mean for sustainable development? *Environment and Planning C: Politics and Space*, 35(7), 1285–1303.
9. Pissourios, I.A., 2013. An interdisciplinary study on indicators: a comparative review of quality-of-life, macroeconomic, environmental, welfare and sustainability indicators. *Ecol. Indicat.* 34, 420–427. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2013.06.008>.
10. Silva, J., Fernandes, V., Limont, M., Dziedzic, M., Andreoli, C.V., Rauen, W.B., 2020. Water sustainability assessment from the perspective of sustainable development capitals: conceptual model and index based on literature review.. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.109750>.
11. Uwasu, M., Yabar, H., 2011. Assessment of sustainable development based on the capital approach. *Ecol. Indicat.* 11, 348–352. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2010.06.002>.
12. Venturelli, R.C., Galli, A., 2006. Integrated indicators in environmental planning: methodological considerations and applications. *Ecol. Indicat.* 6, 228–237. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2005.08.023>.
13. Waas, T., Hoge, J., Block, T., Wright, T., Capistrós-Benites, F., Verbruggen, A., 2014. Sustainability assessment and indicators: tools in a decision-making strategy for sustainable development. *Sustainability* 6, 5512–5534. <https://doi.org/10.3390/su6095512>.
14. Azərbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının "Azərbaycan 2020: Gelecek Vizyonu" Kalkınma Konseptinin hazırlanmasına ilişkin Kararnamesi <https://president.az/az/articles/view/3689>
15. WCED, 1987. World Commission on Environment and Development. Report Our Common Future. United Nations, New York. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>.

Гурбанов Ильгар

Состояние обеспечения устойчивого развития в Азербайджане

Резюме

В нестабильном современном глобализованном мире, переживающем в последнее время кризисы, очень важно обеспечить баланс между социальными, экономическими и экологическими интересами общества. Рост населения планеты, технологический прогресс и обусловленная этими достижениями индустриализация приводят к беспрецедентному истощению скудных природных ресурсов. В условиях господства в мире капиталистической концепции накопление капитала стало предпочтительным в любом случае, невзирая на последствия. С одной стороны, деградация окружающей среды, а с другой - социальное неравенство привели к тому, что концепция, основанная на экономическом развитии, была поставлена под сомнение. Устойчивое развитие, являющееся важнейшей экономической проблемой, стоящей перед обществом, - одна из парадигм современного человечества. Устойчивое развитие - это концепция, которая возлагает ответственность за будущие поколения на нынешнее поколение. В этой модели развития, помимо экономического развития, необходимо, чтобы человек добивался социального благополучия и развития, а также бережно относился к природе и природным ресурсам. С этой точки зрения можно сказать, что устойчивое развитие в основном состоит из трех измерений: экономического, экологического и социального. Эта статья отражена в теориях понимания и реализации устойчивого развития. В результате успешной экономической политики Азербайджан достиг высоких темпов экономического роста, которые в отдельные годы превышали показатели других стран как на постсоветском пространстве, так и во всем мире. Исходя из анализа основных факторов устойчивого развития всех регионов Азербайджанской Республики, оно зависит от реализации эколого-экономического менеджмента. Для достижения долгосрочного процветания устойчивое развитие Азербайджана потребует от страны решения ряда проблем в экономической, социальной и экологической сферах. В статье прокомментированы стратегические вопросы, имеющие важное значение для достижения устойчивого развития.

Ключевые слова: устойчивое развитие, стратегические факторы, социально-экономическое развитие

Gurbanov İlgar

The state of ensuring sustainable development in Azerbaijan

Summary

In the unstable modern globalized world, which has recently experienced crises, it is very important to ensure a balance between the social, economic and environmental interests of society. The world's population growth, technological progress, and increased industrialization due to these advances are causing an unprecedented depletion of scarce natural resources. With the dominance of the capitalist concept in the world, the accumulation of capital was preferred in any case, regardless of the consequences. On the one hand, environmental degradation, and on the other hand, social inequalities have led to the questioning of the concept based on economic development. Sustainable development, which is the most important economic problem facing society, is one of the paradigms of modern humanity. Sustainable development is a concept that places the responsibility of future generations on the present generation. In this development model, in addition to economic development, it is necessary for individuals to achieve social gain and development, and to protect nature and natural resources. From this point of view, it can be said that sustainable development mainly consists of three dimensions: economic, environmental and social. The article is reflected in the theories of how sustainable development can be understood and implemented. As a result of its successful economic policy, Azerbaijan has achieved high economic growth rates, which in certain years exceeded other countries both in the post-Soviet space and around the world. Based on the analysis of the main factors of sustainable development of all regions of the Republic of Azerbaijan, it depends on the implementation of environmental and economic management. In order to achieve long-term prosperity, the sustainable development of Azerbaijan will require the country to solve a number of problems in the economic, social and environmental fields. In the article, the strategic issues that are important for achieving sustainable development have been the subject of commentary.

Keywords: sustainable development, strategic factors, socio-economic development

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.04.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 07.05.2024

Rəyçi: A.M.Mustafayev i.f.d.dosent

tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur